

РОЗДІЛ 3

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 321.7:019.52:004

ІНФОРМАЦІЙНА ДЕМОКРАТІЯ В ПУБЛІЧНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

INFORMATION DEMOCRACY IN PUBLICITY OF INFORMATION SOCIETY

Васильєва Л.А.,

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри права**Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

У статті проводиться соціально-філософське осмислення місця і ролі явища інформаційної демократії в публічному просторі сучасного інформаційного суспільства в умовах швидких інформаційних та комунікаційних перетворень. Підкреслюється, що інформаційно-публічні інтеракції (як основа політичного дискурсу) в сучасних умовах набувають універсального характеру, стають високооперативною сферою реагування ресурсом людської уваги й громадянської відповідальності. У цьому прояві публічність здатна демонструвати особливий варіант політичного компромісу, соціального прогнозування й інтегрованої безособистісної інваріантності, що забезпечують функціонування нових форм демократії.

Ключові слова: публічність, інформаційна демократія, комунікація, суспільство, технології, політичний дискурс.

В статье осуществляется социально-философский анализ места и роли феномена информационной демократии в публичном пространстве современного информационного общества в условиях интенсивных информационных и коммуникативных преобразований. Подчеркивается, что информационно-публичные интеракции (как основа публичного дискурса) в современных условиях приобретают универсальный характер, становятся высокооперативной сферой регулирования ресурсом человеческого внимания и гражданской ответственности. В этом проявлении публичность способна демонстрировать особенный вариант политического компромисса, социального прогнозирования и интегрированной безличностной инвариантности, которая обеспечивает функционирование новых форм демократии.

Ключевые слова: публичность, информационная демократия, коммуникация, общество, технологии, политический дискурс.

This article, author conceptualizes the socio-philosophical place and role of the phenomenon of informational democracy in the public space of the modern information society within the rapid information and communication transformations. It is emphasized that public information interactions, as the basis of today's political discourse, get more and more universal. Moreover, they become a highly operational sphere of influence on human attention and civic responsibility. In this manifestation, publicity is capable of demonstrating a particular variant of political compromise, social forecasting, and integrated non-human invariance, which ensure the functioning of new forms of democracy.

Key words: publicity, information democracy, communication, society, technology, political discourse.

Постановка проблеми. В умовах формування правового демократичного суспільства на основі швидких інформаційних та комунікаційних перетворень, що приносять значні зміни у громадське життя, нові форми публічності здатні контролювати мінливий інформаційний простір, впливати на інституціоналізацію норм, стандартів, кодексів, законів як внутрішню політику окремих держав, так і зовнішню інтеграцію всього політичного середовища.

Швидко змінюються технології, змінюються й можливості утворення нових форм політичної

комунікацій, складаються позитивні умови для трансформації політичного публічного простору. Так, якщо раніше однією з форм об'єднання людей були політичні партії, профспілки, що мали свої ідеологічні програми, то в сучасному інформаційному суспільстві ця функція переходить до інтерактивних публічних комунікацій (політичні блоги, форуми, телеобговорення і т.д.), у яких ідеологічність розмивається або має рухомі границі. Саме тому в сьогоденні нові актуальні відкриті техніки й технології змушують учених переглядати свої концепції і методи дослідження політичного

публічного простору, відмовляючись від класичного акценту на лінійні моделі розвитку сучасного суспільства. Саме сьогодні гостро стоїть проблема відкритого взаємовпливу в політиці за рахунок публічності, відсторонення від прихованих, закритих форм комунікації. Комунікативний корінь демократії – основний складник сучасної політичної публічності. В ідеалі і демократія, і публічність є взаємодоповнювальними явищами, які працюють на імпікативно-нормативний взаємозв'язок усупільстві.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є соціально-філософське осмислення місця і ролі інформаційної демократії в публічному просторі сучасного інформаційного суспільства.

Натепер публічний простір тісно пов'язаний із публічними комунікаціями. Він є обов'язковим, невід'ємним атрибутом сучасного соціального й політичного життя як окремого індивіда, так і держав у цілому. Публічність задовольняє базову потребу людини – входження й перебування в соціумі. Представляючи реальну дійсність, багатомірне спілкування, сучасна публічність може бути представлена як ідеальна реальність, у якій швидко формується основний ресурс – ресурс людської уваги, а тому й участі. Безперечно, сучасна публічність уже не схожа на ранні форми свого прояву: вона інтерактивна, неперервна, продуктивна, має всебічний й вседоступний характер. Саме ці її особливості дають поштовх для реалізації нових упроваджень демократії – формування інтерактивних форм взаємодії різних груп суспільства на основі добровільного об'єднання індивідів під час вирішення конкретної критичної ситуації. Органи влади в цьому разі стають лише засобом забезпечення безперервної комунікації громадян. Саме така тенденція призводить до зростання ролі громадян і впливу на державу через усунення технократії, забюрократизованості владних структур, підвищення рівня професійної політики [5, с. 268]. Сьогодні «демократія» – це не тільки активна публічна участь громадян у виборах і референдумах, а відкрита згода народу жити в умовах чинної влади, дотримуватись норм, цінностей, принципів політичного плюралізму, публічної колегіальності у діяльності державного апарату тощо.

Як відомо, поняття «демократія» походить від грецького «*demokratia*» (буквально – народовладдя, від *demos* – народ та *kratos* – влада). У політичному словнику можна знайти такі визначення демократії. Демократія – 1) народовладдя у державі або, за словами американського Президента А. Лінкольна, «правління народу, вибране народом і для народу»; 2) форма існування будь-якої організації, заснованої на рівноправній участі її членів у керівництві та ухваленні рішень більшістю. У такому сенсі ідеться про пар-

тійну, виборчу, профспілкову та ін. Така демократія може існувати скрізь, де є організація, влада й управління; 3) заснований на певній системі цінностей ідеал суспільного устрою та відповідний йому світогляд. До складників цього ідеалу цінностей відносять свободу, рівність, права людини, народний суверенітет; 4) соціальний і політичний рух за народовладдя, здійснення демократичних цілей та ідеалів. Цей рух виник у Європі під гаслом боротьби з абсолютизмом; 5) одна з моделей політичної системи, ознаками якої є визначення народу вищим джерелом влади, виборність інститутів держави, періодична звітність, рівноправність громадян, рівність виборчих прав, підпорядкування меншості більшості під час ухвалення рішень тощо [9, с. 115].

Слід підкреслити, що дослідженням питання демократії в класичному розуміння цього терміну займалися такі вчені, як Р. Даль, Г. Ерме, Ж.-А. де Кондорсе, А. Лейпхарт, Г. Маклюєн, А. Мельвіль, Дж. Несбіт, Д. Растоу, Дж. Сарторі, А. Тоффлер, С. Ханкінгтон та інші. Сучасні розуміння демократії та концепції подальшого її становлення й розвитку представлені в працях таких вітчизняних представників політичної думки: М. Баранова, М. Вершиніна, А. Колодій, Ю. Нисневича, В. Пантіна, О. Радченка, А. Салміна, Л. Сморгунова й інших, ґрунтуються на класичних традиціях її осмислення.

Поряд із класичним трактуванням демократії як народовладдя в політологічній літературі це поняття вживається:

- в аксіологічному аспекті: демократія – це окрема політична і соціальна цінність, нерозривно пов'язана з принципом свободи, правами людини і створенням максимальних умов для саморозвитку особистості;

- у політико-інституційному плані – для характеристики політичного режиму, що має громадянське суспільство, відрізняється принципом поділу влади, виборністю представницьких органів влади на альтернативній основі, функціями багатопартійної системи, наявністю опозиції і т.д.;

- у процесуально-процедурному аспекті для характеристики життєдіяльності будь-якої спільноти (зокрема політичної партії й організації) як на загальному, так і локальному рівнях, де панує принцип підпорядкування меншості більшості, а всі члени спільноти наділені рівними правами й обов'язками;

- у культурологічному аспекті демократія пов'язана з визначеною культурою суспільства, зокрема політичною, заснованою на принципах автономії індивіда, терпимості і цивільної відповідальності [4, с. 3–4].

Первинне розуміння демократії зустрічаємо ще в «Державі» Платона, де філософ визначає демократію як суб'єктивну рівність: «демокра-

тія здійснюється тоді, коли бідняки, одержавши перемогу, багатьох своїх противників знищать, інших виженуть, а решту зрівняють у громадських правах й в заміщенні державних посад... Демократичний устрій відбувається більшою частиною за жеребом... За нього існує своєрідна рівність – що зрівнює рівних і нерівних» [6, с. 111]. Пізніше визначення демократії знаходимо й у його учня Аристотеля, який вважає, що демократія – більшість у сфері влади, що має декілька різновидів. Ці різновиди залежать від критеріїв, від надання тим чи іншим прошаркам населення громадянських прав і доступ до політичної влади. Аристотелем вирізняються п'ять видів демократії. Характерною ознакою першого з них є рівність багатих і бідних щодо верховної влади; всі обов'язково мають брати участь у владній діяльності. У другому виді демократії здобуття магістратур (посад) зумовлено невисоким майновим цензом, тобто не всі дорослі люди є повноправними громадянами. Характеризуючи третій і четвертий вид демократії, Аристотель говорить про панування в них закону в діяльності магістратур, але не згадує умов надання тим чи іншим особам громадянських прав. У п'ятому виді демократії верховна влада належить демосу, а не закону. Цю форму Аристотель піддає рішучій критиці. На його думку, вирішальну роль тут відіграють демагоги (замість кращих людей) і народні декрети (замість законів). Демос стає деспотичним і діє тиранічно. Влада знаходиться в руках багатьох, але користуються нею всі разом, а не кожен окремо. Демосом верховодять демагоги, а кращі громадяни піддаються переслідуванню: «Там де відсутня влада закону, там немає місця і якій-небудь формі державного устрою» [1, с. 8].

Із вищесказаного можна зробити висновок, що навіть на етапі зародження й формування політичної думки дослідників турбували питання всецілої публічної участі громадян у політичному житті, а значить проводився й інтенсивний дискретний пошук найкращих форм державного устрою.

Термін «інформаційна демократія» ввів французький політик (колишній прем'єр міністр Франції), політолог М. Рокар [7, с. 564] у 1990 р., розглядаючи його переважно з позицій виборчого процесу. Науковець не заглиблювався в загальноприйняте трактування демократії як влади більшості, зосередившись на громадському аспекті суспільнополітичних відносин, де, на його думку, відбувається становлення нової та дійсної форми демократії [2]. За М. Рокаром, серцевиною інформаційної демократії є реальність взаємозв'язків між виборними особами, засобами масової інформації і виборцями. Новизною цієї теорії є те, що автор виділив два такі складники: всезагальне виборче право та вільну інформацію, причому М. Рокар указує на необхідність застосування без мані-

пуляцій та обману політтехнологів. Природно, що найсправедливіше та найдемократичніше громадяни можуть реалізувати свої виборчі права лише за умови вільного розповсюдження інформації, відсутності політичних заборон, цензури, політичного терору тощо. Демократія за М. Рокаром – це не лише позначка у виборчому бюлетені. Виявлення вибору громадян здійснюється за посередництвом інформації, тому ЗМІ й називають «четвертою владою» [11, с. 57]. М. Рокар, зосередившись на приватному аспекті суспільнополітичних відносин, підкреслював, що серцевиною демократії є реальність взаємозв'язків між виборними особами, засобами масової інформації і виборцями. Виділивши два головні складники інформаційної демократії (загальне виборче право та вільну інформацію), М. Рокар убачав необхідність застосування без маніпуляцій та обману політтехнологів [11].

Інформаційна демократія потребує міцних діалогових зв'язків між державою й громадянським суспільством. Саме новітні інформаційно-комунікаційні технології відкривають перспективи національної та локальної державної політики, що доходить до громадян через Інтернет, електронну пошту й інші інформаційно-комунікаційні технології, яку підтверджують певні західні експерименти з електронним голосуванням, електронними посібниками виборця тощо [13]. Підґрунтям виникнення поняття «інформаційна демократія» стала теорія переходу від індустріального до інформаційного суспільства Дж. Нейсбіта [7, с. 470]. На думку Дж. Нейсбіта, розвиток мережі мас-медіа з часом призвів до того, що новітні технології стали використовуватися для інформування громадян із широкого спектра питань у різних сферах життєдіяльності, для обговорення законопроектів та нормативноправових актів у процесі підготовки та ухвалення політичних рішень [8]. Крім того, підвищений інтерес до нових форм демократії наприкінці ХХ ст. – на поч. ХХІ ст. пов'язаний із пошуком державами, які позбавились авторитарних і тоталітарних режимів, досконалої форми правління. Як зазначає А. Салмін, з чим важко не погодитися, демократія – це найвпливовіша політична ідея ХІХ ст., що стала на початку ХХ ст. політичною реальністю, до середини століття – геополітичною реальністю, а до його кінця – універсальною [12, с. 10].

Для класичних демократичних режимів, на відміну від авторитарних і тоталітарних, прийняття політичних рішень «за закритими дверима» є неприйнятним. За таких умов публічні форми представницької демократії в глобальному масштабі, перетворюючись в інструмент медіа-презентації еліт. Ця тенденція набуває глобального характеру – відсутність політичних контактів стає проблемою розвинутих демократій, де роль

засобів масової комунікації (як головного фактора публічності, транспарентності влади) не піддається сумніву [3]. Інформаційна взаємодія при цьому стає невід'ємною частиною всіх внутрішньо- та зовнішньополітичних процесів, інформаційні ресурси та інформаційно-комунікаційні мережі створюють так звану «кровоносну систему» сучасної держави. Наявність значної кількості акторів, що взаємодіють у межах мереж і знаходяться в інтеграції різного ступеня один з одним, зумовлює необхідність класифікації. Р. Родес виділяє п'ять типів мереж [15, с. 14]:

1) політичні спільноти, що відрізняються стабільністю взаємин, стійким членством, наявністю вертикальної взаємозалежності та ізоляцією від інших мереж. Вони інтегровані і вертикально залежні один від одного. Прикладом такого типу політичних мереж у публічному управлінні можуть стати територіальні публічні колективи (місцеве співтовариство);

2) професійні мережі виражають інтереси певної професійної групи, тому засновані на високому ступені вертикальної взаємозалежності та ізолювані від інших мереж. Професійні спілки, різні спеціалізовані служби й асоціації є прикладами такого типу мереж;

3) міжуправлінські мережі відрізняються широким охопленням публічних інтересів, що зумовлює необхідність розширення горизонтальної структури і відмови від жорсткої вертикальної взаємозалежності. На думку Р. Родеса, цей тип мереж формується на основі представництва місцевої влади. Водночас міжуправлінські мережі можуть існувати на різних рівнях публічної влади, тому носять «міжмережевий» характер;

4) мережі виробників акцентують увагу на економічних інтересах публічного і приватного секторів. Характеризуються рухливим членством, залежністю владного центру від промислових організацій і обмеженою взаємозалежністю між економічними інтересами;

5) проблемні мережі відзначаються стабільним числом учасників з обмеженою взаємозалежністю. За аналогією з міжуправлінськими мережами проблемні мережі знаходяться на кордоні інтересів кількох політичних мереж.

Така різноманітність проявлення нових форм інформаційної демократії індукують соціально-імпліцитного публічного взаємозв'язку. Дихотомія пряма/представницька успішно долається в сьогоденні саме інформаційною демократією. Виглядає це як інформаційно-комунікаційне розширення прямої демократії, яка насичує наявні власні інститути ресурсами краудсорсингу («отримання нових ідей прямо з натовпу»). Через соціальні мережі, блоги й інші інтернет-платформи громадяни можуть керувати справами держави, коректувати державну політику, впливати на розробку

й прийняття необхідних законів. Демократично-комунікативна концентрація на локальному рівні веде до розвитку й закріплення *sense of community* – відчуття комунітї – не просто локальної спільноти, а відчуття співтовариства [4].

Слід підкреслити, що проблема осмислення феномена інформаційної демократії перебуває на етапі свого становлення через транзитність демократичних процесів на Україні (В. Андрущенко, О. Бабкіна, В. Бебик, О. Голобуцький, О. Зернецькаї, М. Згуровський, Л. Климанська, В. Ковалевський, А. Колодій, Є. Макаренко, О. Оверчук, Н. Ротар, О. Сосніна, Я. Турчин, О. Шевчук, Н. Ржевська). Окремі концепції української наукової спільноти частково ґрунтуються на концепції зарубіжних учених, які залучають до своїх концепцій більш тривалий історичний досвід побудови відкритого інформаційного суспільства на основі демократичних принципів. Так, наприклад, американський професор, теоретик альтернативних моделей демократії, феміністка Ненсі Фрейзер запропонувала термін «нижчі (підлеглі) контрпубліки». Вона вказує на те, що ці контрпубліки «є альтернативними дискурсивними аренами, де члени підвладних соціальних груп створюють і поширюють альтернативні дискурси для того, щоб сформулювати опозиційні інтерпретації своїх ідентичностей, інтересів і потреб» [14, с. 123]. Фрейзер, спираючись на феміністську критику історичного опису публічної сфери Хабермаса, констатує існування множинних публічних сфер поряд із буржуазною сферою. Саме завдяки множинності публічних сфер з'являється можливість уникнути конкуренції за доступ в один-єдиний загальний простір, розробляти свою вербальні інституційні форми, тому саме тоді між учасниками публічної комунікації знову може знайтися щось спільне, нести загальний інтерес.

Інформаційно-публічні інтеракції (як основа політичного дискурсу) в сучасних умовах набувають універсального характеру. Вони визначають феноменологічний зміст людського буття, інтерперсональної комунікації [10]. Саме новітні публічні інформаційно-комунікаційні технології відкривають перспективи національної і локальної державної політики (модель Ж. Фреско). Але така демократія, на думку Н. Ржевської, априорі є елітарним типом, оскільки передбачає наявність певних знань, умінь та навичок, без яких неможлива робота з інформаційно-комунікаційними засобами. Ця проблема може бути вирішена двома шляхами (або певною елітизацією, інтелектуалізацією мас, або традиційним делегуванням повноважень до вузької меритократичної (найкращої, компетентної в цьому випадку) еліти) [10, с. 381]. Дещо не погоджуємося з такою думкою, оскільки в сучасних умовах володіння комп'ютерними навичками не є ознакою елітарності. Якщо такими

знаннями та навичками володіють одиниці, то це елітарність. Сьогодні більшість населення користується комп'ютерами, в результаті чого інформаційна демократія стає масовим явищем на платформі політичної комунікації.

Але саме сьогодні все частіше йдеться про особливу роль поінформованості суспільства, відкритість влади та компромісний характер відносин між громадянами, органами влади й місцевого самоврядування. Обмін інформацією в процесі суспільно-політичного розвитку є невід'ємним складником політичного процесу. Цивілізації потребували комунікації, найменші зміни в них призводили до руйнування одних і заснування нових видів політичного устрою. Публічна інформація стає фундаментальною основою демократії, оскільки інформування більшості стає основним механізмом суспільного контролю над меншістю.

Таким чином, оцінюючи розуміння сучасного феномена публічної інформаційної демократії,

доходимо висновку, що саме технічне розширення каналів і форм сучасних публічних комунікацій формує новий затребуваний тип демократії – інформаційну демократію, яка повністю залежить від дійсних нових практичних публічних комунікацій у політиці. За умов високого розвитку інформаційних технологій у сучасному суспільстві публічність стає високооперативною сферою реагування, ресурсом людської уваги й громадянської відповідальності.

Сучасні політичні комунікації, знаходячись в публічній взаємодії, можуть формувати іманентну соціальну реальність, нові смисли, долаючи стійкі, повторно-дублюючі, традиційні моделі комунікації. У цьому прояві публічність здатна демонструвати особливий варіант політичного компромісу, соціального прогнозування й інтегрованої безособистісної інваріантності, що забезпечують функціонування нових форм демократії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арістотель Політика / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ: Основи, 2000. 239 с.
2. Баранов Н. А. Трансформации современной демократии. Санкт-Петербург: Балт. гос. техн. ун-т, 2006. 215 с.
3. Бедрик Р. Общество «демократического неучастия». Институт глобальных стратегий (ИГЛС). URL : <http://igls.com.ua/analytics/50/>
4. Грачев М.Н., Мадатов А.С. Демократия: методология исследования, анализ перспектив: монография. Москва: АЛКИ-ГАММА, 2004. 128 с.
5. Інформаційне суспільство. Шлях України: [колек. моног.]. Київ, 2004. 309 с.
6. Історія Політології. Підручник для вищих навчальних закладів. Київ: Знання України, 2002. 535с.
7. Історія політичної думки: [навч. енци. словн.-довідн. для студ. вищ. закл.] / за ред. Н. М. Хоми. Львів: ПП «Новий Світ-2000», 2014. 766 с.
8. Несбит Дж. Что нас ждет в 1990-е годы. Мегатенденции. Год 2000. Десять новых направлений на 90-е годы / пер. с англ. Москва, 1992. 415 с.
9. Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни / за ред. Б. Кухти. Львів: Кальварія, 2003. 500 с.
10. Ржевська Н. Вплив інформаційного суспільства на формування категоріального апарату політичної науки: інформаційна демократія як політична категорія. Вісник Львів. ун-ту. Філософсько-політологічні студії. 2010. Вип.1. С. 381–761.
11. Рокар М. Трудиться с душой / пер. с фр. Москва: Международные отношения, 1990. 339 с.
12. Салмин А. М. Современная демократия: очерки становления и развития. Москва: Форум, 2009. 384 с.
13. Easton D. The Political System: An Inquiry into the State of Political System. N.Y. : McGraw-Hill, 1953. 320 p.
14. Fraser N. Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy // Habermas and the Public Sphere / Calhoun Craig (ed.). Cambridge, 1992. 358 p.
15. Rhodes R. Policy Network in British Politics. A Critique of Existing Approaches // Policy Network in British Government. Oxford, 1992. P. 14–15.